

АНОТАЦІЯ

Стахович А.С. Державне регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 “Менеджмент” (галузь знань 07 “Управління та адміністрування”). – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню та удосконаленню теоретико-методичних основ і розробці практичних рекомендацій щодо державного регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві в Україні.

У дисертаційній роботі узагальнено теоретико-методологічні основи державного регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві України, поглиблено теоретичну сутність понять “відтворення”, “процес суспільного відтворення”, “державне регулювання процесів відтворювальних процесів в сільському господарстві”, “інструментарій державного регулювання відтворювальних процесів в сільському господарстві”, визначено поняття “система державного регулювання відтворювальних процесів в сільському господарстві”; здійснено детальний аналіз класичних підходів до регулювання відтворювальних процесів; наведено сучасний інструментарій державного регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві України.

З огляду на розглянуті загальні теоретико-методологічні основи державного регулювання відтворювальних процесів в сільському господарстві, автором інтерпретовано поняття відтворювального процесу у сільському господарстві на основі застосування єдності історичного та логічного підходу в дослідженні категорій “відтворення” та “процес суспільного відтворення”. У зв’язку з цим автором визначено відтворювальний процес у сільському господарстві як процес, базовими елементами якого є відтворення тріади чинників виробництва – землі, праці і капіталу, що

розглядається як цілісний, багаторівневий, безперервний процес виробництва, продуктивного обміну, розподілу і споживання сільськогосподарської продукції, особливості якого визначаються впливом факторів виробництва, що формують специфіку сільськогосподарської галузі і зумовлюють необхідність його державного регулювання з метою забезпечення продовольчої безпеки держави та її економічної й соціальної стабільності.

У роботі виділено теоретико-методологічний підхід до характеристики системи відтворювальних процесів у сільському господарстві, де її базовими елементами є відтворення тріади чинників виробництва – землі, праці і капіталу. Це дозволило в якості особливого економічного ресурсу виділити «підприємницькі здібності» та «інформацію» та визначити їхню системоутворюючу роль у системі державного регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві.

Обґрунтовано та доведено необхідність введення нового авторського підходу до трактування поняття “державне регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві”, що являє собою цілеспрямовану дію державних органів на ринковий механізм з метою забезпечення населення продуктами харчування відповідної якості, за рахунок ефективного використання наявних факторів виробництва без порушення економічної, соціальної та екологічної рівноваги. Це уможливило визначити основні напрями державного регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві через його функції: цільову, стимулюючу, законодавчу та соціальну.

Процес відтворення землі як фактора виробництва полягає у розробці заходів щодо зниження кислотності і засоленості ґрунту, проведення робіт щодо меліорації земель, застосування органічних і мінеральних добрив. Необхідність постійної турботи про підвищення родючості землі та її раціонального використання викликано обмеженістю оброблюваної площі сільськогосподарських земель, які використовуються для виробництва

продукції сільського господарства і задоволення зростаючих потреб населення в продуктах харчування.

Робоча сила в сільському господарстві формується під впливом комплексу чинників, серед яких визначальними є демографічні і економічні. Основним джерелом формування робочої сили є населення в працездатному віці, а також зайняті в економіці особи, які є старші працездатного віку. Параметри зайнятості населення залежать від чисельності робочої сили і її динаміки. Разом з тим на чисельність зайнятого населення, крім демографічних чинників, важливий вплив має соціально-економічний розвиток країни – обсяг ВВП і його динаміка, рівень продуктивності праці, номінальна нарахована середньомісячна і реальна заробітна плата, обсяг інвестованих в основний капітал коштів тощо.

Відтворення основного капіталу в сільському господарстві пов'язане як із загальними особливостями сільського господарства, так і з внутрішньогалузевими відмінностями у відтворенні основних засобів рослинництва і тваринництва. Зниження і прискорення швидкості обороту основних засобів у рослинництві залежить від фондоозброєності виробництва і тривалості вегетаційного періоду сільськогосподарських культур. Щодо відтворення основних засобів у тваринництві, то воно протікає більш рівномірно і безперервно, оскільки дана галузь менш схильна до сезонних коливань, тож потреба у використанні засобів є незмінною протягом всього виробничого циклу.

Нормативно-правове забезпечення відтворювальних процесів у сільському господарстві – це наявні у вітчизняній економіці правові механізми, які утворюють юридичну основу, необхідну для здійснення процесу відтворення, які здатні прямо або опосередковано впливати на відтворювальні процеси. Основною невирішеною проблемою сьогодення є декларативність окремих нормативно-правових актів, що зумовлена низьким фінансовим забезпеченням планів дій, націлених на розширене відтворення факторів виробництва. Вирішення даної проблеми сприятиме активізації

відтворювальних процесів, пов'язаних із їх нормативно-правовим забезпеченням.

Світовий досвід розвитку сільського господарства за два останні десятиліття свідчить про зростання ролі держави в регулюванні відтворювальних процесів у сільському господарстві, спрямованих на збереження екології, закріплення населення в місцях свого історичного проживання тощо. Державне регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві являє собою складний механізм, що включає різноманітний інструментарій, який головно впливає на доходи фермерів і створює сприятливе інституційно-відтворювальне середовище шляхом формування нормативно-правового забезпечення, орієнтованого на підтримку сільського господарства. Це зумовлено тим, що в економічно розвинених країнах дана галузь розглядається як система, що не здатна до саморегулювання, а засоби, що виділяються на її підтримку – як компенсація втрат галузі в умовах нестабільності ринку.

Однією із важливих складових державного регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві зарубіжних країн є наявність відповідного нормативно-правового забезпечення, яке має як прямий, так і опосередкований вплив на вищезгадані процеси. Як показує аналіз зарубіжного досвіду, державна підтримка та фінансування сільгоспвиробництва регулюються законодавчо. У доповнення до нормативно-правового забезпечення у зарубіжних країнах розробляються державні цільові програми, які також впливають на відтворювальні процеси.

За результатами дослідження запропоновано рекомендації щодо застосування практики досвіду країн світу щодо використання конкретних важелів та інструментів регулювання відтворювальних процесів у сільському господарстві, а саме: цінової політики, яка гарантує доходи виробників; субсидування відсотків за отриманими кредитами, виплат зі страхування майна, агролізингу; бюджетного фінансування розвитку інфраструктури села; інструментів непрямой фінансової політики, що дасть змогу

сільськогосподарським виробникам залучати кошти на тривалий термін з метою підвищення ефективного відтворення процесів у сільському господарстві.

Незважаючи на значну кількість теоретично-можливих індикаторів визначення ефективності державного регулювання відтворювальних процесів в сільському господарстві застосувати на практиці можливо лише декілька з них. Основною причиною такої теоретичної і практичної невідповідності є статистичні обмеження різних країн. Не завжди для розрахунку того чи іншого показника, джерелом походження якого є одна країна, існує необхідна статистична інформація в іншій. Крім того, використання існуючих методів оцінки ефективності державного регулювання відтворювальних процесів, на думку багатьох дослідників, не дозволяє об'єктивно оцінити відтворювальні процеси у сільському господарстві. Основна причина тут полягає в тому, що дані показники практично відображають результати діяльності сільського господарства і не відображають функціонування відтворювальних процесів як цілісної системи, що не дозволяє визначити фактори і умови незадовільної ефективності відтворювальних процесів.

У роботі використано науковий підхід до оцінювання ефективності державного регулювання відтворювальних процесів в сільському господарстві в Україні через призму таких системо утворюючих показників як: глобального індексу продовольчої безпеки, економічної доступності, фізичної доступності, якості та безпеки, забезпечення природними ресурсами, що допомогло виявити основні зв'язки між усіма показниками та з'ясувати місце України в загальному рейтингу продовольчої, економічної та ресурсної безпеки.

Для комплексної оцінки загальної економічної ефективності відтворювальних процесів у сільському господарстві в Україні використано методику таксономічного аналізу – розрахунку коефіцієнта таксономії, що дозволило поєднати різноманітні показники відтворювальних процесів через призму трьох факторів виробництва – землі, праці та капіталу відносно нормативного вектора-еталона.

Ключові слова: відтворення, суспільне відтворення, державне регулювання, процес суспільного відтворення, державне регулювання відтворювальних процесів в сільському господарстві, інструментарій державного регулювання відтворювальних процесів, система процесів відтворення, сільське господарство, агропродовольча продукція, органічне виробництво, органічний потенціал, продовольча безпека.

SUMMARY

Stakhovych A.S. State regulation of reproductive processes in agriculture in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Degree in Economics, Speciality 073 “Management” (Research area 07 “Management and administration”) – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023.

The dissertation is devoted to the justification and improvement of theoretical and methodological foundations and the development of practical recommendations for state regulation of reproduction processes in agriculture in Ukraine.

The dissertation summarizes the theoretical and methodological foundations of state regulation of reproductive processes in agriculture in Ukraine, deepens the theoretical essence of the concepts of “reproduction”, “process of social reproduction”, “state regulation of reproductive processes in agriculture”, “instrument of state regulation of reproductive processes in agriculture”, defined the concept of “system of state regulation of reproductive processes in agriculture”; a detailed analysis of classic approaches to regulation of reproductive processes was carried out; modern toolkit of state regulation of reproductive processes in agriculture in Ukraine is presented.

In view of the considered general theoretical and methodological bases of state regulation of reproduction processes in agriculture, the author interpreted the concept of reproduction process in agriculture based on the application of the unity of the historical and logical approach in the study of the categories “reproduction” and “process of social reproduction”. In this regard, the author defined the reproductive process in agriculture as a process, the basic elements of which are the reproduction of the triad of production factors – land, labor and capital, which is considered as a holistic, multi-level, continuous process of production, productive exchange, distribution and consumption of agricultural products, features which are determined by the influence of production factors that form the specifics of the agricultural industry and determine the need for its state regulation in order to ensure the food security of the state and its economic and social stability.

The work highlights a theoretical and methodological approach to the characterization of the system of reproductive processes in agriculture, where its basic

elements are the reproduction of the triad of production factors – land, labor and capital. This made it possible to single out “entrepreneurial abilities” and “information” as a special economic resource, which were integrated by the author into the concept of “work”.

The need to introduce a new author’s approach to the interpretation of the concept of “state regulation of reproductive processes in agriculture” is substantiated and proven, which is a purposeful action of state bodies on the market mechanism with the aim of providing the population with food products of appropriate quality, due to the effective use of available production factors without disrupting the economic, social and ecological balance. This made it possible to determine the main directions of state regulation of reproductive processes in agriculture through its functions: target, stimulating, legislative and social.

The process of reproduction of land as a factor of production consists in the development of measures to reduce the acidity and salinity of the soil, carrying out works on land reclamation, and the use of organic and mineral fertilizers. The need for constant concern for increasing the fertility of the land and its rational use is caused by the limitation of the cultivated area of agricultural land, which is used for the production of agricultural products and meeting the growing needs of the population in food products.

The labor force in agriculture is formed under the influence of a complex of factors, among which demographic and economic factors are decisive. The main source of labor force formation is the population of working age, as well as persons older than working age who are employed in the economy. The employment parameters of the population depend on the size of the workforce and its dynamics. At the same time, in addition to demographic factors, socio-economic development of the country has an important influence on the number of the employed population – the volume of GDP and its dynamics, the level of labor productivity, the nominal calculated average monthly and real wages, the amount of funds invested in fixed capital, etc.

The reproduction of fixed capital in rural areas is related to both the general features of agriculture and intra-industry differences in the reproduction of the main means of crop and animal husbandry. The reduction and acceleration of the rate of turnover of

fixed assets in crop production depends on the capital availability of production and the duration of the growing season of agricultural crops. As for the reproduction of the main means in animal husbandry, it proceeds more evenly and continuously, since this industry is less prone to seasonal fluctuations, and the need for the use of means remains unchanged throughout the entire production cycle.

Normative and legal provision of reproductive processes in agriculture are legal mechanisms available in the state economy that form the legal basis necessary for the implementation of the reproduction process, which directly or indirectly affect reproductive processes. The main unsolved problem today is the declarativeness of individual normative legal acts caused by the low financial support of action plans aimed at the expanded reproduction of production factors. Solving this problem will contribute to the activation of reproductive processes related to their regulatory and legal support.

The world experience of the development of agriculture in the last two decades shows the growing role of the state in regulating reproductive processes in agriculture, aimed at preserving ecology, settling the population in the places of their historical residence, etc. State regulation of reproductive processes in agriculture is a complex mechanism that includes a variety of instruments, which mainly affects farmers' incomes and creates a favorable institutional and reproductive environment through regulatory and legal support oriented to support agriculture, and this is due to the fact that in economically developed countries, this industry is considered as a system that is not capable of self-regulation, and the funds allocated for its support – as compensation for industry losses in conditions of market instability.

One of the important components of state regulation of reproductive processes in the agriculture of foreign countries is the presence of appropriate regulatory and legal support, which has both a direct and an indirect effect on the above-mentioned processes. As the analysis of foreign experience shows, state support and financing of agricultural production are regulated by law. In addition to regulatory and legal support in foreign countries, government targeted programs are being developed, which also affect reproductive processes.

Based on the results of the research, recommendations are proposed regarding the application of the experience of the countries of the world regarding the use of specific levers and tools for regulating reproductive processes in agriculture, namely: price policy that guarantees producers' incomes; subsidizing interest on received loans, payments from property insurance, agro-leasing; budgetary financing of village infrastructure development; instruments of indirect financial policy, which will enable agricultural producers to attract funds for the long term in order to increase the effective reproduction of processes in agriculture.

Despite the large number of theoretically possible indicators for determining the effectiveness of state regulation of reproductive processes in agriculture, only a few of them can be applied in practice. The main reason for this theoretical and practical discrepancy is the statistical limitations of different countries. It is not always the case that statistical information is available in another country for the calculation of this or that indicator, the source of which is one country. In addition, the use of existing methods of assessing the effectiveness of state regulation of reproductive processes, according to many researchers, does not allow objective assessment of reproductive processes in agriculture. The main reason here is that these indicators practically reflect the results of agricultural activity and do not reflect the functioning of reproductive processes as a whole system, which does not allow determining the factors and conditions of unsatisfactory efficiency of reproductive processes.

The work uses a scientific approach to evaluating the effectiveness of state regulation of reproductive processes in agriculture in Ukraine through the prism of such system-forming indicators as: the global index of food security, economic availability, physical availability, quality and safety, provision of natural resources, which helped to reveal the main connections between all indicators and find out the place of Ukraine in the general rating of food, economic and resource security.

For a comprehensive assessment of the overall economic efficiency of reproductive processes in agriculture in Ukraine, the taxonomic analysis method has been used – the calculation of the taxonomy coefficient, which allowed to combine various indicators of

reproductive processes through the prism of three factors – land, labor and capital relative to the standard vector.

Keywords: reproduction, social reproduction, state regulation, the process of social reproduction, state regulation of reproduction processes in agriculture, tools of state regulation of reproduction processes, system of reproduction processes, agriculture, agrofood products, organic production, organic potential, food security.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Стахович А. С. Економічний зміст та особливості відтворювальних процесів у сільському господарстві. *Інтелект XXI*. 2020. № 4. С. 48-52 (0,63 друк. арк.).

<https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.9>

2. Стахович А. Нормативно-правове забезпечення відтворення робочої сили у сільському господарстві. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. (0,65 друк. арк.).

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-44>

3. Стахович А. С. До питання аналізу відтворення землі як фактору виробництва. *Інфраструктура ринку*. 2021. Випуск 54. С. 48-52. (0,55 друк. арк.).

<https://doi.org/10.32843/infrastructure54-9>

4. Стахович А. С. Поняття ефективності в системі оцінки відтворювальних процесів у сільському господарстві. *Формування ринкової економіки в Україні: науковий збірник*. Вип. 46. С. 25-32. (0,62 друк. арк.).

<https://doi.org/10.30970/meu.2021.46.0.3558>

5. Стахович А. С. До проблем ризиків сільськогосподарських підприємств в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2023. №3. (0,8 друк. арк.).

<https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-3-8691>

Статті у інших наукових виданнях України:

6. Кундицький О. О., Стахович А. С. Кредит в системі підтримки відтворювальних процесів у сільському господарстві. *Праці Наукового товариства ім. Шевченка*. 2022. Том LXVIII. Економічний збірник. Том 4. С. 191-196. (Особистий внесок автора: запропоновано використання позитивного досвіду зарубіжних країн щодо надання кредиту в системі підтримки відтворювальних процесів у сільському господарстві, 0,27/0,55 друк. арк.).

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

7. **Stakhovych A.** To question of necessity of adjusting of reproductive processes. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. № 52 (3). С. 40-43. (0,55 друк. арк.).

<https://doi.org/10.24412/3453-9875-2020-52-3-40-43>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Стахович А. С. До питання особливостей відтворення в сільському господарстві. *Theory, science and practice* : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Токіо, Японія, 05-09 жовтня 2020 р.). 2020. С. 119-121. (0,15 друк. арк.).

<https://doi.org/10.46299/ISG.2020.II.III>

2. Стахович А. С. Державне регулювання в системі типів регулювання економічних систем. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України* : Матеріали XXVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 20 листопада 2020 р.). 2020. С. 18-21. (0,15 друк. арк.).

3. Кундицький О. О., Стахович А. С. Нормативно правове забезпечення відтворення земель сільськогосподарського призначення. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти* : Матеріали науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю) приуроченої 15-річчю до дня

створення кафедри менеджменту (м. Львів, 12 травня 2021 р.). 2021. С. 86-91. *(Особистий внесок автора: визначено основні законодавчі акти, що регулюють процеси відтворення у сільському господарстві, 0,11/0,22 друк. арк.)*.

4. Стахович А. С. Родючість ґрунту в системі відтворення землі як фактора виробництва. *Менеджмент і безпека: теоретичні та прикладні аспекти* : Матеріали науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю) приуроченої 15-річчю до дня створення кафедри менеджменту (м. Львів, 12 травня 2021 р.). 2021. С. 119-122. *(0,14 друк. арк.)*.

5. Стахович А. С. Теоретичні аспекти дослідження фінансового забезпечення відтворювальних процесів в сільському господарстві. *Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку*: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-21 травня 2021 р.). 2021. С. 329-331. *(0,20 друк. арк.)*.

6. Стахович А. С. Ефективність в системі суміжних економічних категорій. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції (м. Полтава, 14-15 квітня 2022 р.). 2022. С. 661-662. *(0,17 друк. арк.)*.

7. Стахович А. С. Основні світові моделі земельно-іпотечного кредитування. *Наукові дослідження у сучасному світі економіки* : Матеріали науково-практичної інтернет конференції (м. Дніпро, 29 січня 2022 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2022. С. 34-36. *(0,14 друк. арк.)*.